

FÓRIS ÁKOS

Az 50/I. zászlóalj katonái elleni háborús bűnös perek a gajszini tömeggyilkosságok ügyében¹

Abstract

The Hungarian and the Soviet Courts called the members of the I/50 battalions to account in the second half of the 1940s and at the beginning of the 1950s, because these units were involved in the liquidation of ghettos in Gajsin and in its countryside. I study one Soviet und three Hungarian trials.

In my paper I will demonstrate the progress and attributes of the post-war impeachment. The political police investigated the war crimes between 1947 and 1953 ambivalent(ly), because the investigations often characterized the deficit of consistence and professionalism. The investigation authorities used several times duress against the defendants. By these incidents I do not only deal with the violence, but also with the concept, which this violence aimed at. I study the trials circumstantially. I demonstrate the difference and correspondence of the different courts. I analyse the factors of adjudications, what were the aggravating and extenuating circumstances in the people's courts and the military courts.

1941 második és 1942 első felében a Gajszinban állomásozó magyar megszálló csapatok segéderőként vettek részt a helyi zsidóság megsemmisítésében.² A történetek felderítésére kiterjedt nyomozás indult el, amelynek ered-

¹ A dolgozat szakmai lektorálását Dr. Krausz Tamás végezte. Munkáját ezúton is köszönjük!

² Erről lásd: FÓRIS ÁKOS: *Holokausz a Nyugati Megszálló Csoport területén*. In: *Az antiszemitizmus történeti formái a cári birodalomban és a Szovjetunió területein*. Szerk.: BARTA Tamás, KRAUSZ Tamás. Budapest, Pannonica Kiadó, 2014. 152–173. (a továbbiakban: FÓRIS 2014.); FÓRIS ÁKOS: *Holokausz a Nyugati Megszálló Csoport területén. Az Államvédelmi Hatóság Ügyészi Kirendeltségének jelentése Pápa Nándor és társai ügyében, 1950. január 12.* In: *Eszmélet* 26. (2013) 101. sz. 167–184.; FÓRIS ÁKOS: *Partizán- és zsidópolitika a keleti fronton*. In: *A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra*. Szerk.: SZVÁK Gyula. Budapest, Russica Pannonicana, 2015. 329–349.; UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Holokausz, népiirtás és a megszálló alakulatok*. In: *Évkönyv 12. 2004. Magyarország a jelenkorban*. Szerk. RAINER M. János, STANDEISKY Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2004. 9–29. (a továbbiakban: UNGVÁRY 2004.); UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941-1944. Esemény-elbeszélés-utóélet*. Budapest, Osiris, 2015. 198–261. (a továbbiakban: UNGVÁRY 2015.)

ményeképpen az 50/I. zászlóalj tagjai ellen négy, a 49/II. zászlóalj tevékenysége kapcsán pedig két eljárás indult.³

Tanulmányomban az 1941 ősztől 1942 tavaszáig Gajszinban állomásozó 50/I. zászlóalj tagjai elleni eljárásokat tekintem át. A fennmaradt iratanyag alapján a zászlóalj tagjai legalább három tömeggyilkosságban működtek közre kerettagként. Kutatásaim szerint az 50/I. zászlóalj katonái esetében a gettófelszámolások ügyében négy eljárásról beszélhetünk, melyek mind különböző igazságszolgáltatási fórumon zajlottak le:

(1) Az első eljárást a szovjet szervek indították Csupity Béla ellen, akit egy, a magyar források által meg nem nevezett szovjet katonai bíróság 1948 januárjában⁴ 25 évre ítélte egy 1942. januári gettófelszámolásban való részvétel miatt.

(2) Mészáros Lajos és társai ügyében előbb a Bajai Népügyészség, majd ennek megszűnésével a Szegedi Népügyészség folytatta le a vizsgálatot. A 14 vádlottat felvonultató vizsgálati per főtárgyalására 1948. július 14-én, ítélethozatalra július 17-én került sor. Az eljárás során a Szabó Imre hadnagy vezette 50/3. század Bukiban 1941 novemberében végrehajtott „partizánvadászata” – gyakorlatilag a gettófelszámolásban való részvétele – kapcsán ítélték el a vádlottakat.

(3) Mádi György és társai ügyében a letartóztatásokat a Bajai Népügyészség eszközölte ki, majd ennek megszűntét követően a vizsgálatot a Kecskeméti Népügyészség folytatta le. Az első tárgyalásra – a Kecskeméti Népbíróság megszűnése miatt – viszont már a Budapesti Népbíróságon került sor 1948. február 7-én. A három vádlottat a népbíróság még ugyanazon év március 24-én bizonyíték hiányában felmentette. A vád szerint a vádlottak részt vettek 1941 őszi Gajszin környékén 2000 zsidó és partizán kivégzésében.

(4) Csaba Lászlót 1953 januárjában tartóztatták le, ügyét a Budapesti Hadbíróság március 11-én, a Katonai Felsőbíróság május 28-án tárgyalta. Ebben az eljárásban Csaba László szakaszának részvételét vizsgálták egy 1941. november 20-án történt gettófelszámolásban.

Ezeket az eljárásokat négy tematikus szempont alapján tekintem át. Az első részben az 50/I. zászlóalj ügyében 1947-től 1953-ig tartó nyomozást akarom rekonstruálni, rámutatva azokra a tényezőkre, amelyek meghatározóak

³ A 49/II. zászlóalj tagjai elleni perek részleges rekonstrukcióját adja Ungváry Krisztián. Lásd: UNGVÁRY 2004., UNGVÁRY 2015. 231–245.; Forrásközlést közöl ugyanerről: FÓRIS 2014

Ungváry Krisztián foglalkozott érintőlegesen az 50/I. zászlóalj tagjai elleni perekkel. Lásd: UNGVÁRY 2015. 244., 256–257., 410., 418–419., 421.; Jelen tanulmányom alapját a 2013/2014. tanévi nyári félévben megvédett levéltár mesterszakos szakdolgozatom adja.

⁴ A Csupity Bélára vonatkozó dokumentumok más-más januári időpontot jelölnek meg az elítélés időpontjára.

voltak a háborús bűnösök elleni eljárásoknál. Ezt követően a nyomozati szakasz során használt nyomásgyakorlási eszközöket tekintem át, majd a harmadik részben azokat a koncepciókat elemzem, amelyek alapján a nyomozati, ügyészségi és bírósági szervek értelmezni kívánták a bűncselekményeket. Végezetül az eljárás bírósági szakaszát elemzem két szempontból. Egyrészt milyen bizonyítási eljárást alkalmaztak, másrészt mik jellemezték az ítélethez tartozókat.

Tanulmányom elsődleges célja, hogy rámutassak a felelősségre vonási eljárásokban részt vevő szervek működésére és motivációira, így vizsgálódásom fókuszában ezek a szervek állnak. Emiatt, illetve terjedelmi korlátoknál fogva nem foglalkozom a tanulmányomban a perek utóéletével, az elítéltek perújítási és semmisségi panaszjaival.⁵

Az eljárások könnyebb áttekinthetősége érdekében a tanulmányom végén közlöm a vádlottak beosztását és rangját, illetve összefoglaló táblázatban teszem közzé a bírósági perek ítéleteit.

A nyomozati munka

(1) Az 50/I. zászlóalj háborús bűntetteivel kapcsolatos nyomozás Nimcsevics Gábor feljelentésével vette kezdetét. Nimcsevics 1947. augusztus 10. és 20. között tett feljelentést Csupity ellen a „budapesti szovjet katonai politikai osztályon”. Vallomása szerint 1944. december 20. körül Zvekán Istvántól⁶ azt hallotta, hogy Csupity Béla dicsekedett a Szovjetunióban elkövetett gyilkosságokkal. Arról, hogy miért nem tett korábban feljelentést, azt vallotta, hogy „tájékozatlan és járatlan volt” s ez ügyben „felvilágosítást” a budapesti Antifasiszta Front Központjában kapott.⁷ A magyar hatóságok a későbbiekben inkább bosszút láttak a feljelentés mögött. A polgári demokrata párti Nimcsevics és a kommunista Csupity között személyes és politikai ellentét is feszült, és állítólag már 1944-ben is megvádolta Csupityt tömeggyilkosság elkövetésével.⁸ Valószínűsíthető, hogy Csupitynak is szerepe volt abban a Nimcsevics Gábor elleni nyomozásban, amely Mézes Józsefné feljelentése nyomán amiatt indult, mert Nimcsevics az 1947-es választást követő napon a

⁵ A vizsgált perek összességére elmondható, hogy a bírósági szervek nem adtak helyet egyik semmisségi vagy újrafelvételi kérelemnek sem. Az elítéltek döntő részét 1956 nyarán kiengedték, Csaba László büntetését 1958-ban, Mészáros Lajosét 1960-ban engedték el kegyelemből. Az 1970-es évek első felében a vádlottak jelentős részét mentesítették a büntetett előítélettel járó joghátrányok alól.

⁶ Ezt az állítást Zvenka tagadta. In: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: MNL CSML) XXV. 8. Nb. 138/1948. Csupity Béla vizsgálati dosszié (a továbbiakban: Cs. B. dosszié) 20. (Zvekán István tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. szeptember 24.)

⁷ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 16-17. (Nimcsevics Gábor tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. szeptember 23.)

⁸ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 11. (Jegyzőkönyv. 1947. szeptember 14.)

vád szerint azt mondta, hogy „a választások eredményeképpen a kommunisták rabolni fognak.”⁹

Csupity 1965-ös vallomása és a Magyar Kommunista Párt (MKP) helyi szervezete szerint szeptember 12-én a szovjet hatóságok a magyar rendőrség segítségével tartóztatták le Csupityot, első kihallgatására az államrendőrség bácsalmási kirendeltségén került sor. Viszont az Államvédelmi Osztály (ÁVO) bajai kapitánysága csak 10 nappal az eset után kezdett foglalkozni Csupity ügyével. Az MKP Bács-Bodrog Megyei Titkársága Zöld Sándorhoz fordult a „*jól megszervezett kommunisták elleni bosszúakció*” ügyében,¹⁰ akinek valószínűsíthető közbenjárásával az ÁVO budapesti központja utasította a bajai kapitányságot az ügy felderítésére.¹¹ Csupity Bélával kapcsolatban az utolsó jelentést 1948 januárjából találjuk, amikor is két tömeggyilkosságban való részvételt valószínűsítettek vele kapcsolatban.¹²

(2) Miközben Csupity és Tumbánszky tevékenységét illetően az ÁVO által kihallgatott személyek nem tudtak felvilágosítással szolgálni, a tanúvallomások során új személyek kerültek az államrendőrség látókörébe. A szeptember 29-én Székelyi László r.ny. hadnagy által lefolytatott kihallgatásokon merültek fel a Bukiban történt tömeggyilkosságok részletei és a Mészáros Lajos és társai ellen folytatott per vádlottjai. Október közepén már csatolták az 50/I. zászlóalj második századának rekonstruált névjegyzékét.¹³ A per vádlottjai közül először Mészáros Lajost hallgatták ki és tartóztatták le október 6-án. Abban, hogy az államvédelmi szerv Mészáros letartóztatásával kezdte az ügy felgöngyölítését, valószínűleg szerepet játszott az, hogy ezzel párhuzamosan tiltott fegyverrejtegetésért is eljárás folyt ellene, mely büntett ügyében a Bajai Törvényszék 1947. október 21-én 10 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélte.¹⁴ A Bukiban történt tömeggyilkosság ügyében a bajai ÁVO október 10. és 13. között még 10 főt¹⁵, majd október 21-ig újabb 3 főt¹⁶ helyezett előzetes letartóztatásba.¹⁷ Kőszegi

⁹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 20. (Jelentés Nimcsevics Gábor bűncselekménye tárgyában. 1947. szeptember 23.)

¹⁰ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 9. (MKP Bács-Bodrog Megyei Titkárságának levele.)

¹¹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 12. (ÁVO távmondatt. 1947. szeptember 23.)

¹² MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 158-159. (Jelentés. 1948. január 8.)

¹³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.9. V-38933 10. (Magyar Államrendőrség Bajai Kapitánysága, Államvédelmi Osztály jelentése Csupity Béla ügyében. 1947. október 14.)

¹⁴ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. V-14324 Mészáros Lajos 34-37. (A Bajai Törvényszék, mint rögtönítélő bíróság ítélete. 1947. október 21.)

¹⁵ Szabó Imre, Kuluncsics József, Mészáros Lajos, Kisabonyi Vilmos, Osztrogonác Miklós, Juhász Gergely, Varga Mihály, Turcsányi István, Kotescher Márton, Gillián József

¹⁶ Kőszegi Sándor, Zugéber Ferenc, Farkas László.

Sándort 14-én a Magyar Államrendőrség Kecskeméti (Dél-pesti) Kapitány-ság-i ÁVO segítségével,¹⁸ Dudás Pált csupán 1948 májusának végén tartóztatták le.¹⁹ Az eljárás elhúzódását hozta magával a Bajai Népbíróság 1948. január 14-i megszüntetése, melyet követően az ügyet a Szegedi Népbíróság vette át.²⁰

(3) 1947. október 21-én a bajai ÁVO osztályvezetője levelet intézett a kecskeméti ÁVO-hoz, melyben arról számolt, be, hogy az 50/I. zászlóalj 3. századához hasonlóan a zászlóalj 1. és 2. százada is tömeggyilkosságokban vett részt. Az ÁVO Népügyészségi kirendeltsége ezeket az ügyeket a Kecskeméti ÁVO-hoz utalta, ugyanis ennek az ügynek a gyanúsítottai a Kecskeméti ÁVO hatósági területén tartózkodtak.²¹ Az 1941 novemberének második felében Csaba László szakasza által elkövetett bűncselekmény kapcsán külön eljárást indítottak. A novemberi kihallgatások alkalmával még nem volt meg a koncepció, hogy e bűncselekmény kapcsán kit is akarnak felelősségre vonni. Az államrendőrség tanúvallomási jegyzőkönyveiben különböző címeken – Csupity Béla és társai, Pákh Miklós és társai, Csaba László és társai, Fazekas István és társai – ügyeként aposztrofálták az eljárást.

1948 januárjában került sor Mádi György, Kancsák Ferenc és Pécsi József letartóztatására. A letartóztatottakat még a Kalocsai Népügyészséghez kísérték be, viszont a hónap végén már a Kecskeméti Népügyészség vette át az ügyet, ugyanis a 3800/1948. I. M. rendelet január 14-én elrendelte a Kalocsai Népbíróság felszámolását. Bár a letartóztatottakat már január végén átkísérték a Kecskeméti Népügyészséghez, a Kecskeméti Népbíróság megszüntetésével a per átkerült a Budapesti Népbíróságra, így az ügy több mint egy éven keresztül elhúzódott.²² Felmerült 1948 áprilisában a Mészáros Lajos és társai elleni perrel történő összekapcsolása is, ami végül nem történt meg.²³

(4) A legnagyobb következetlenség Csaba László felelősségre vonása kapcsán érhető tetten. 1947. október 5-én Mészáros Lajos tanúvallomásában a nyomozást „*Csaba László fhdgy. elleni bűnügyként*” határozta meg a nyomo-

¹⁷ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 102-103. (Jelentés Szabó Imre főhadnagy és társai ügyében. 1947. október 13.); 140. (1947. október 21.)

¹⁸ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 107. (Jelentés Szabó Imre főhadnagy és társai ügyében. 1947. október 14.)

¹⁹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (A Szegedi Népügyészség határozata. 1948. május 28.)

²⁰ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Bajai Népbíróság elnökének levele. 1948. január 16.)

²¹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 139. (Levél Szabó Imre főhadnagy és társai ügyében. 1947. október 21.)

²² Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXV.1.a 4100/1948.; XXV.2.b 7477/1948.

²³ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Népfőügyész levele a népbíróságnak. 1948. április 15.)

zati szerv,²⁴ egy 1948. január 8-án kelt jelentésben pedig már rekonstruálták a Csaba László százada által elkövetett bűncselekményt.²⁵ 1948 augusztusában a Kecskeméti Néppügyészség a pápai ÁVO-hoz fordult, hogy amennyiben fellelik Csabát, vegyék őrizetbe és kísértessék Kecskemétre.²⁶ Ennek ellenére sem vádemelésről, sem Csaba László meghallgatásáról nem tudunk.

Őrizetbe vételére végül 1953. január 6-án került sor három tanúvallomás alapján: az 1947 novemberében már egyszer kihallgatott Frick András, az ugyanakkor kihallgatott és a Klementin százados által is említett²⁷ Pálinkás Pál, és a Mádi György és társai elleni ügy vádlottja, Pécsi József vallomása alapján. Sem Csaba László vizsgálati dossziéjában, sem a perben nem jelenik meg az 1947 és 1949 között lefolytatott eljárás anyaga, nem idéztek be több, korábban már meghallgatott tanút sem. Pécsi József egy vallomásában sem említi, hogy korábban lefolytatott volna ellene eljárást, csupán azt, hogy 1949-ben valutaüzerkedés miatt ítélték el.²⁸

Nem tudjuk, hogy 1952 decemberében az eljárás elindítását mi indokolhatta. Ungváry Krisztián szerint Csabára „feltehetően a szovjet szervek adtak terhelő adatokat”,²⁹ viszont erre vonatkozólag semmilyen adattal nem rendelkezünk, s amint eddig is felvázoltam, aligha az információhiány lett volna az ügyészség problémája a vádemelés során. Véleményem szerint sokkal inkább kapcsolatban állhatott az eljárása a Néphadseregnek a ludovikás tisztektől való „megtisztításával”, ugyanis az eljárás egy mellékszála ezzel kapcsolatos.³⁰

*

Csaba László elítélését követően nincs arra vonatkozó információ, hogy folytattak volna nyomozást az 50/I. zászlóalj gajszini tevékenységével kapcsolatban. 1958-ban Rajecski Béla rendőrfőhadnagy a Belügyminisztérium II/11. osztály C/5. csoportja számára készített feljegyzésében az 50/I. zászlóalj tagjai ellen ismételt operatív munkát javasolt,³¹ Csaba László és Csupity Béla nevét pedig aközött a 228 „tömeggyilkosságokat elkövetett horthysta elem” között találhatjuk, akikkel szemben a BM I/5. osztálya újabb vizsgálat lefolytatását javasolta.³² Csupity Bélát 1965-ben hallgatta meg az államvéde-

²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-98933 18. (Mészáros Lajos tanúvallomása. 1947. október 5.)

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-38933 6. (Jelentés a Buchimban és a Gajszinban elkövetett tömeggyilkosságok tárgyában. 1948. január 8.)

²⁶ XXV.2.b 7477/1948. 18-19. (A Kecskeméti Néppügyészség. levele a pápai ÁVO-hoz. 1948. augusztus 24.)

²⁷ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 159. (Jelentés, 1948. jan. 8.)

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 72. (Pécsi /Hani/ József tanúkihallgatási jegyzőkönyv. Budapest, 1952. december 17.)

²⁹ UNGVÁRY 2015. 212.

³⁰ Erre vonatkozólag lásd *A koncepciók* című fejezetet.

³¹ ÁBTL 3.1.9. V-38933 87. (Feljegyzés. 1958. augusztus 7.)

³² ÁBTL 4.1 A-926; Darányi Dénes is szerepel a jegyzékben, de a délvidéki ügygel kapcsolatos feljelentés miatt.

lem valószínűleg azzal kapcsolatban, hogy ennek az évnek az elején az Elnöki Tanácshoz fordult a szovjet katonai bíróság ítéletének felülvizsgálata érdekében. Ez alkalommal vallott elítélésének és a bűncselekmény elkövetésének körülményeiről.³³

*

A feltárt nyomozás legnagyobb rejtélye, hogy a zászlóalj parancsnokát, Pákh Miklóst miért nem állították bíróság elé. A kezdetektől fogva rendelkezésre álltak Pákh ellen a bizonyítékok, több alkalommal is Pákh Miklós és társai ügyének nevezték az adott nyomozást. Mind a Mészáros Lajos és társai, mind a Mádi György és társai perénél azzal indokolták Pákh távollétét, hogy lakhelye ismeretlen. Csaba László vizsgálati dossziéjában viszont már található adatokat Pákh Miklósról vonatkozólag. A csatolt igazolóbizottsági anyaga és környezettanulmánya alapján már 1945 októberében hazatért, itthon tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak, majd a Magyar Dolgozók Pártjának is. Környezettanulmánya szerint valamikor az 1950-es évek első felében az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) közegei egy éjjel lefoglalták, de pár nappal később elengedték arra hivatkozva, hogy névcsere történt.³⁴ Környezettanulmányához a „*Nem beszervezés végett?*” kérdést fűzték hozzá utólagosan. Pákh szerepének tabusítására utal, hogy Csaba László vizsgálati dossziéjában több helyen is át vannak húzva a Pákh Miklósról vonatkozó információk.³⁵ Pákh Miklós esetében még 1984-ből is maradt fenn lakcím-figyelőlap.³⁶

Mivel a meghallgatottak jelentős hányada az 1. század tagja volt, így a nyomozás során Darányi Dénes neve is felmerült.³⁷ Amíg Darányi Dénes szovjet hadifogságban volt, egy másik eljárás folyt ellene. Darányit mostohaanyja, özv. Darányi Miklósné (Gál Jolán), Dénes féltestvére Darányi Jolán, és fiai, Born Miklós és József jelentette fel zsidó munkaszolgálatosokkal szembeni kegyetlenkedések és a délvidéki vérengzésekben (Zsablya, Csurog) való részvétel vádjával.³⁸ Az ÁVH vizsgálata szerint a feljelentők a feljelentett személyt jelentős ingatlanvagyonra miatt vádolhatták meg.³⁹ A Budapesti Népiügyszég 1949 februárjában megszüntette Darányi ellen a nyomozást,

³³ ÁBTL 3.1.9. V-38933 66-69. (Csupity Béla kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1965. szeptember 30.)

³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 92-94. (Pákh Miklós igazoló nyilatkozata. 1945. november 5.); 95. (Pákh Miklós környezet tanulmány é. n. november 28.)

³⁵ Lásd: ÁBTL 3.1.9. V-111827. 62. (Frick András tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1952. december 20.); 68-69. (Pálkás Pál tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1952. december 17.); 75-76., 78. (Pécsi József tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1952. december 17.)

³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-38933 150. (Lakcím figyelőlap. 1984. június 5.)

³⁷ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 104. (Jelentés. 1947. október 14.)

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-9255. 6-7. (Özv. Darányi Mihályné levele a kiskunhalasi rendőrkapitányság vezetőjének. 1948. szeptember 9.) 10-11. (Born Miklós levele az ÁVH Kecskeméti Osztályának. 1948. szeptember 15.)

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-9255. 44. (A Budapesti Népiügyszég határozata. 1949. február 24.)

mivel a jelzett időben Ukrajnában volt. A Szegedi Népügyészség is ekképp járt el 1949 májusában.⁴⁰ Darányit 1948-ban⁴¹ behívták az ÁVH-hoz, felvetettek vele egy önéletrajzot,⁴² de a továbbiakban nem jelenik meg az iratokban.⁴³ Darányi távolmaradása a pertől alapvetően két tényezővel magyarázható. Egyrészt a politikai rendőrség következetlenségével, aminek nyomozati nehézségeit az is befolyásolhatta, hogy Darányi csupán 1948-ban tért haza a szovjet hadifogságból. Másrészt a tanúvallomások során nem volt terhelő vallomás ellene, viszont felmerültek olyan adatok, amelyeket pozitívan értékelhettek a nyomozó hatóságok részéről. Így Darányi és Pákh között konfliktus volt amiatt, mert Pákh „*demokratikus magatartásúnak*” tartotta őt.⁴⁴ Vecsernyás Sándor szerint pedig Darányi megfenyegette Danek István századost, amikor megtorlásképpen az foglyokat szedett össze egy vonatgázolást követően.⁴⁵ Viszont így is következetlenségnek tarthatjuk az eljárásokba történő bevonásának hiányát, ugyanis több meghallgatott is vallott arról, hogy az 1. század több tagja – valószínűleg a 3. szakasza – is jelen volt az egyik tömeggyilkosságnál.⁴⁶

A szakirodalomban a háború utáni felelősségre vonással kapcsolatban megjelenik az a vád, hogy a nyomozati szervek nem kívánták következetesen felgöngyölíteni az adott bűncselekményeket, viszont ezt az állítást árnyalnom kell. Az eljárások iratanyagában több helyen is megtalálható az igény, hogy felderítsék ezt a bűncselekményt, de mégis több per esetében az összes, tanúvallomások alapján vádolható személy megkeresése nélkül kezdik meg a népbírói eljárást. E mögött több tényező húzódik meg. A nyomozati eljárásokat a professzionalizmus hiánya jellemezte. Az államrendőrség számára nem csupán a szovjet hadifogságban lévő megtagadása okozott problémát, hanem esetlegesen egy, a szomszéd megyében lévő vádlott kézre kerítése is.

A különböző eljárások esetében állandó problémát jelentett a dokumentumok kicserélése, átküldése, a vizsgálati jelentésekben pedig az információk következetlensége figyelhető meg.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-9255. 58. (A Szegedi Népügyészség határozata. 1949. május 9.)

⁴¹ Emlékiratában 1949 szerepel, viszont erre vonatkozó adat nem lelhető fel.

⁴² ÁBTL 3.1.9. V-38933. 74-76. (Darányi Dénes életrajza. 1948. augusztus 3.)

⁴³ „*Magának fogalma sincs, milyen szerencséje volt azzal, hogy három évig oda volt hadifogságban. (...) Ha három évvel ezelőtt ezek közül a feljelentések közül csak egy jön is be hozzánk, vizsgálat nélkül felakasztjuk.*” In: Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Tanulmánygyűjtemény 3254. 65.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-38933. 74-76. (Darányi Dénes életrajza. 1948. augusztus 3.)

⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-38933. 13–14. (Vecsernyás Sándor tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. november 6.)

⁴⁶ Lásd például: BFL XXV.1.a 4100/1948. 36. (Horváth János tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. október 2.); 38. (Nagy István tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. október 1.); 71. (Kancsák Ferenc gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv. 1948. január 12.)

Koltai Vilmos – bár több vádlottat sem kutattak még fel – a Mészáros Lajos és társai elleni nyomozást lezártak tekintette, mivel „hiányos személyi adatok és személyleírás ismerete nélkül megkerítésük ügyében országos körözést kibocsájtani nem áll módomban.”⁴⁷ Dudás Pál tartózkodási helyét tehát nem sikerült megállapítania a Kecskeméti ÁVO-nak,⁴⁸ így Koltai Vilmos a terhelt feltalálása nélkül zárta le a nyomozást.⁴⁹ Mint később kiderült, Dudásnak nem volt szüksége arra, hogy rejtőzködjön, hanem csupán az a tény, hogy Csongrád megyében lakott, már jelentős problémát okozott az államvédelmi szervek számára. Így csupán 1948 májusának végére – több, mint fél évvel a nyomozás lezárását követően – jutott „bizalmas úton” tudomásukra Dudás holléte.⁵⁰ Miközben Kecskeméti Néppügyészség egy jelentése már említette, hogy Csaba László a Néphadseregben szolgált,⁵¹ Mádi György és társai elleni vádirat szerint Csaba László ismeretlen helyen tartózkodik.⁵²

Komoly nehézségek álltak fenn a különböző bűncselekmények rekonstrukciójakor is. A tanúk gyakran egymásnak ellentmondó módon adtak meg időpontokat, illetve résztvevőket. Így például Mádi György és társai ügyében valószínűleg több tömeggyilkosságra vonatkozó vallomásból konstruáltak meg egy bűncselekményt.

Az információhiányra mutat rá a Mádi György és társai ügyében nyomozó Kecskeméti Néppügyészségnek a szegedi ÁVO-nak intézett levele is: „Tekintve, hogy az egész ügykomplexum csupán a fent írt három terhelttel szemben vagyok jogosult eljárni (...), a többi terheltek ügyében nem él módomban beletekinteni, valamint azt sem tudom, hogy ez ügyből kifolyólag kik ellen és hol indult eljárás már, kik azok, akik még ez ideig kicsúsztak a felelősségre vonás alól és kik ellen van jogerős ítélet hozva.”⁵³

A magyar és szovjet szervek kapcsolatára csupán egy jelentésben található információ. Eszerint a Csupity Béla letartóztatását kieszköző, Szolnokon szolgáló Klementin százados közölte Koltai Vilmostal, hogy több katonára is rendelkeznek terhelő adatokkal, és ezek megküldését ígérte, viszont a későbbiekben nincs semmilyen adat ezekre a szovjet anyagokra vonatkozólag. Koltai rendőrfőhadnagy kilátásba helyezte a Honvédelmi Minisztérium és a Katonapolitikai Osztály megkeresését,⁵⁴ s bár nincs említve az, hogy bármelyiktől

⁴⁷ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 151. (Jelentés Szabó Imre főhadnagy és társai ügyében. 1947. november 17.)

⁴⁸ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 110. (Jelentés Dudás Pál ügyében. 1947. október 16.)

⁴⁹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 151. (Jelentés. 1947. november 17.)

⁵⁰ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 181. (Jelentés, 1948. május 24.)

⁵¹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. V-14324 143. (Kecskeméti Néppügyészség jeletése. 1948. augusztus 16.)

⁵² BFL XXV.2.b 7477/1948. 3. (Vádirat, 1948. október 13.)

⁵³ BFL XXV.2.b 7477/1948. 12. (A Kecskeméti Néppügyészség levele. 1948. augusztus 16.)

⁵⁴ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 159. (Jelentés. 1948. január 8.)

is segítséget kaptak volna, a peranyagokban és vizsgálati dossziékban fellelhető szolgálati lapokat, igazolóbizottsági iratokat valószínűleg ezek a szervek juttatták el a nyomozó hatóságoknak.

A nyomásgyakorlás

A háború utáni felelősségre vonási eljárások legneuralgikusabb eleme, hogy a tanúkkal és a vádlottakkal szemben a nyomozóhatóságok milyen kényszerítő, vallomást befolyásoló eszközöket használtak és ennek tükrében miépp értékelhető az események rekonstrukciója. A vizsgált eljárások mindegyikében van arra utaló adat, hogy a vádlottakból az állambiztonsági szervek kényszerítéssel csikartak ki vallomásokat. Ezeknek a kikényszerített kihallgatásoknak a ténye a tárgyalási jegyzőkönyvek, illetve az ítéletek felülvizsgálatára vonatkozó iratokban lelhető fel.

A rendelkezésre álló információk szerint a Csupity Béla elleni szovjet eljárást kísérte leginkább fizikai erőszak. Csupity 1965-ös vallomásában folyamatos fizikai bántalmazásról számol be, tárgyalása során pedig nem biztosítottak számára tolmácsot.⁵⁵ Jóllehet az esetről csak a sértett vallomását ismerjük, az 1947 végi szovjet felelősségre vonási hullámot jóval több jogi-formális szabálytalanság jellemezte, mint az 1945-1946-ban lefolytatott eljárásokét.⁵⁶

A vallomások befolyásolásához többször nem is volt szükség fizikai erőszakra. Például Csáki Lajos előtt fel sem olvasták, míg Dabis József előtt oly gyorsan olvasták fel az aláírást megelőzően vallomását, hogy nem értette azt.⁵⁷ Több esetben elegendő volt a szóbeli fenyegetés is a hamis vallomáshoz. Hamis tanúzását Varga Mihály csupán a fenyegetéssel magyarázta, miszerint *„ha nem mondom ezt, akkor majd baj lesz”*. Szabó Imre szerint *„akkori lelkiállapotomnak volt eredménye, mert három éves hadifogságból betegen két hónappal ezelőtt tértem haza, és azonnal lefogtak, ilyen súlyos bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak, megfenyegettek, én ráhagytam mindenkire mindent.”* Gillián József motivációját meg ez adta: *„a rendőrségen kijelentették, hogy ha haza akarok menni, akkor ezt minden további nélkül írjam alá. Én már csak azért is aláírtam, mert haza akartam menni, hiszem a feleségem haldoklott és az elhalálozás be is következett.”*

Az erőszak nyílt alkalmazásáról Mészáros Lajos és társai ügye kapcsán van információnk. Mészáros Lajos, Osztrogonác Miklós, Juhász Gergely, Turcsányi István, Kotschel Ferenc, Farkas László és Kőszegi válogatott kín-

⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-38933 66-69. (Csupity Béla kihallgatási jegyzőkönyve. 1965. szeptember 30.)

⁵⁶ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében. (1941–1956)*, ELTE BTK Doktori disszertáció. 2008. 154. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/disszertvargaeva.pdf> (utolsó elérés: 2016. 01. 22.) (a továbbiakban: VARGA 2008.)

⁵⁷ BFL XXV.1.a 4100/1948 145. (Nyilatkozat. 1948. október 16.)

zásokról számolt be a tárgyaláson, a sérülésekről – az iratanyagban sajnos nem megtalálható – láttelepek is készültek.⁵⁸

A kihallgatások során alkalmazott pressziók leplezésére jogellenesen beavatkozott a népügyészség munkájába. Így általános panasz volt a Mészáros Lajos és társai elleni per tárgyalásán, hogy korábbi vizsgálótisztjének jelenlétében kellett megtennie népügyészségi vallomását, vagy éppen azt helyezték kilátásba, hogy vallomásának visszavonása esetén ismét a politikai rendőrség őrizetébe kerül. A Mészáros Lajos és társai elleni nyomozás során Koltai Vilmos azt ajánlotta, hogy az ügyet a Budapesti Népügyészséghez tegyék át, mivel úgymond „*a helyi népügyészség (...) nem fog olyan ítéletet hozni, mint amilyent a cselekmények után megérdemelnek.*” Ennek alátámasztására azt hozza fel, hogy két vádlott esetében a népügyészség felvette jegyzőkönyvbe az ÁVO általi bántalmazásukat, miközben Koltai szerint ez nem felelt meg a valóságnak.⁵⁹ A fizikai erőszak leplezésében a Szegedi Népbíróság is társnak bizonyult. Ugyan – a fizikai bántalmazás ügyén is – felmerült a per vádlottjainak felmentése,⁶⁰ a meghozott ítéletben csupán azon személyek esetében kerül említésre a bántalmazás panasza, akik a népügyészség előtt vallottak erről, és ezek esetében sem fogadták el a nyomozati vallomások visszavonását a főtárgyaláson.⁶¹ Ezzel szemben a Mádi György és társai ellen folytatott eljárás felmentéssel végződött egy olyan tárgyalást követően, ahol a négy tanú közül három visszavonta a vallomását.⁶² A fellebbviteli tárgyaláson Csaba László nyíltan szólt arról, hogy a tárgyalás során visszavont vallomását a nyomozó hatóságok kényszerítették ki,⁶³ itt viszont a Mészáros Lajos és társai ügyével szemben a vallomásokban bekövetkezett módosítások megjelennek az ítéletben.

Arról nincsenek pontos információink, hogy miképp zajlottak ezek a kihallgatások.⁶⁴ Részletesebb adatokkal és kihallgatási tervvel a Csaba László elleni eljárás első két kihallgatásáról rendelkezünk. Az első – 12:45-től este 8-ig tartó – kihallgatás során a kihallgatási terv szerint a cél az volt, hogy a vád-

⁵⁸ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948.(Tárgyalási jegyzőkönyv, Szeged, 1948. július 14.; Tanácskozási jegyzőkönyv. 1948. július 17.)

⁵⁹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 151. (Jelentés Szabó Imre főhadnagy és társai ügyében. 1947. november 17.)

⁶⁰ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948.(Tanácskozási jegyzőkönyv. 1948. július 17.)

⁶¹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948.(Ítélet. 1948. július 17.)

⁶² BLF XXV.1.a 4100/1948. 108–111. (Tárgyalási jegyzőkönyv. Budapest, 1949. február 7.)

⁶³ „Azért vannak a vallomásom és a jegyzőkönyvek között eltérések, mert az ÁVH megírta a jegyzőkönyvet és nekem csak alá kellett írnom, mondtam, hogy vannak eltérések, de azt mondták, hogy a tárgyaláson majd mondjam el.” In: HL XI. 1. Hb. II. 212/1953. 8. (Fellebbviteli tárgyalási jegyzőkönyv. 1953. május 28.)

⁶⁴ Csupán 1958-ból ismert az első olyan segédanyag, amely a kihallgatásra vonatkozna. In: MÜLLER ROLF: *Az államvédelem testközelben - Az erőszak helye és módszerei a politikai rendőrségen, 1945-1956.* In: *Kommentár* 9. (2014) 5–6. sz. 30. lábjegyzet. http://kommentar.info.hu/iras/2014_5-6/az_allamvedelem_testkozelben (utolsó elérés: 2016. 01. 23.)

lottat a bizonyítékokkal történő szembesítése nélkül önvallomásra késztessek a háborús és népellenes bűntettek ügyében, amely sikerült is.⁶⁵ A kihallgatás módszerei kapcsán a „rendes, kemény hangnem”-et határoztak meg, ami esetében nem tudhatjuk, hogy goromba, durva hangnem alkalmazásán túl magában foglalt-e egyéb megfélemlítő eszközöket. A megszakítással majdnem 11 órán keresztül⁶⁶ tartó második kihallgatás valószínűleg a vádlott kifárasztására szolgált, mely kihallgatás esetére is előírták a „kemény hangnemet”.

Fizikai és pszichológiai kényszerítőeszközök alkalmazásának több okát is találhatjuk az eljárások során. Először is le kell szögezni, hogy a 20. század közepén – a meglévő jogszabályok ellenére is – alapvetően bevett dolognak számított a társadalom peremén lévő egyénnel szemben a rendőri erőszak alkalmazása kihallgatások alkalmával. Intencionális oldalról mindenképpen számba kell venni a bosszú motívumát, azt, hogy a kihallgatók gyűlölettel viseltettek a kihallgatottak iránt. Ugyancsak fizikai bántalmazással reagáltak akkor, ha a fasisztának minősített vádlott tagadott vagy szabadkozott tettei miatt.⁶⁷

Közrejátszhatott a kényszerek alkalmazásában a bizonyítási kényszer is. A nyomozati eljárást vezető személyre állandó nyomás nehezedett az ügyészség felől, hogy minél hamarabb bíróság elé lehessen állítani a vádlottakat, ugyanis a népbírói törvény 33. §-a kimondja, hogy „előzetes letartóztatás (..) a népbírói ítélet meghozataláig összesen 6 hónapot nem haladhat meg.” Ugyan a vádlott bűnösségét megindokoló közbeszóló határozattal az előzetes letartóztatást további 6 hónappal meghosszabbíthatták, illetve az internálásról szóló rendelet nagy teret engedett az államrendőrség számára, a cél mindig is a minél hamarabbi és minél több vádpontot beismerő vallomások prezentálása volt.

Vizsont magának a fizikai erőszaknak a leírásánál fontosabb kérdés, hogy a nyomozó hatóságok milyen koncepció jegyében kényszerítették ki ezeket a vallomásokat.

A koncepciók

Az igazságszolgáltatás működésének vizsgálatakor számot kell vetni azzal, hogy ezt a folyamatot végigkíséri az események megkonstruálásának igénye.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 18. (Feljegyzés Csaba/Fittler/László első kihallgatásáról. 1953. január 6.)

⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 26-30. (Feljegyzés Csaba László kihallgatásáról. 1953. január 9.)

⁶⁷ Ezt indirekt módon a Mészáros Lajos és társai ügyében hozott ítélet is elismerte: „Azok a vádlottak, akik bűnösségüket mindvégig tagadták, az elszenvedett bántalmazás indokául éppen azt adják elő, hogy arra akarták kényszeríteni, miszerint ismerjék el, hogy az összeszedésben, illetve kivégzésben részt vettek, és ők ennek dacára nem ismerték azt be. Ezzel szemben a többi vádlottak, akik a bűncselekményben való részvételüket beismerték, a népiügyészség előtt semmiféle bántalmazásban nem részesültek.” In: MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948.(Ítélet. 1948. július 17.)

Ez egyrészt fakad – a tudományokhoz hasonlóan – a bizonyítási eljárás mód-szertanából, de ezen túl az igazság fogalma nyíltan hatalmi szerepkört is fel-vesz. Egy jogszolgáltatási fórum egy nyílt hatalmi szituációban nyilvánítja ki jogkövetkezményekkel járó álláspontját egy olyan „igazság” nevében, mely vállaltan történeti, politikai, társadalmi szempontokból meghatározott és egy politikai-társadalmi rend fenntartására szolgál. Ez különösen meghatározó volt 1945-től, mely nem csupán abból fakadt, hogy az igazságszolgáltatás egyre inkább a hatalmi harc terepévé vált, hanem beleilleszkedett egy európai trendbe is. A háború utáni politikai perek Európa-szerte nem csupán a háborús bűnösök elítélésére szolgáltak, hanem alapvető támpontul szolgáltak ahhoz, mind a győztes, mind a vesztes államok esetében, hogy kialakítsanak egy, a második világháborúról szóló elbeszélést.⁶⁸

A legfontosabb megállapítani, hogy a vádlottak egyik per esetében sem vonták kétségbe a magyar katonáknak a tömeggyilkosságokban való közre-működését. A bántalmazott vádlottak panaszai nem a tömeggyilkosságok megtörténetére vonatkoztak, hanem arra, hogy ezekben a tömeggyilkosságok-ban az adott vádlottaknak milyen szerepe volt. A kényszerített tanúvallomás-oknál tehát a nyomozónak nem a bűncselekményt, hanem a vádlottak abban játszott szerepét kellett megkonstruálnia. Az eljárások panaszait, visszavont vallomásait áttekintve általánosan az alábbi tényezőkben próbálták a vádlottak vallomásait kikényszeríteni: a) a tömeggyilkosságokban való önkéntes részvé-tel; b) a keretfeladaton túlmenően az emberek összegyűjtésében és a gyilkolá-si folyamatban is részt vett; c) a meggyilkoltak vagyontárgyainak eltulajdoní-tása. A perek középpontjában álló tisztek esetében még a koncepció része volt a tisztek d) rossz bánásmódja a legénységgel, e) németbarátsága és kommu-nistaellenessége.

Mészáros Lajos és társai ügyében a kecskeméti ÁVO szerint mind a dön-téshozatalban, mind a végrehajtásban csak a magyar katonákat terheli a fele-lősség. Az ÁVO rekonstrukciója szerint Pákh Miklóstól Szabó főhadnagy nem csak fogolykísérésre, hanem az összegyűjtött emberek kivégzésére is pa-rancsot adott. Míg a vádlottak vallomása alapján német katonák és ukrán mili-cisták vetkőztették le és végezték ki az összegyűjtött zsidókat, addig az ÁVO jelentése szerint magyar katonák voltak. Ugyancsak a koncepció része volt annak a bizonyítása, hogy önkéntesen, s nem kényszer hatására vettek részt a kivégzésekben.

A legnagyobb koncepcióváltáson a Csaba László elleni hadbírósi per esett át. Az 1952 decemberének végén megfogalmazott őrizetbe vételi javas-

⁶⁸ FÓRIS ÁKOS: *A Szovjetunió elleni háború képe a háború utáni felelősségre vonásban*. In: *Háborúk és békék - Hagymány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában V. - A 2015-ös tudományos felolvasóülés anyaga*. Szerk.: SZABÓ Tünde, SZILI Sándor. Szombathely, Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2015. 78–91.

latban elsősorban a legénység bántalmazása szerepelt, s nem a gajsziini gettó-felszámolás.⁶⁹ Csaba esetében egy szadista tiszt képét próbálták megkonstruálni, ám a vallomások részleteit megnézve valójában csak a katonai szabályzat által szankcionált függelemsértéseket büntette meg.⁷⁰ Jelzésértékű, hogy amíg a kihallgatásról készült feljegyzésben a kivégzésről szóló rész „objektív” szóhasználatot él, addig a legénység bántalmazásáról szóló rész esetében politikai töltetet hordozó nyelvezetet fedezhetünk fel.⁷¹

A második kihallgatás során már a Néphadsereg kötelékében folytatott tevékenységére kérdezett rá vallatója. A kihallgatási terv szerint arra akartak választ kapni, hogy „1. Milyen ellenséges beállítottságú személyekkel tartott fenn kapcsolatot? Kik vannak a hozzátartozói vagy barátai közül nyugaton. 2. A Néphadseregen belül milyen ellenséges tevékenységet folytatott? Kik előtt és milyen ellenséges kijelentéseket tett. (Szem. dossziéjában több ellenséges megnyilvánulása szerepel, Amerika dicsőítése, és a SZU becsmérése.) 3. Baráti kapcsolatai közül kik az ellenséges beállítottságúak és ezek milyen tevékenységet folytatnak.”⁷² A kihallgatáson a vádlott vallomást tett „volt horthysta tisztokról”, a vallató kérdéseire lejegyzett válaszok magán viselték az ideológiai presszió nyomait.⁷³

A vádiratban még megtalálható a legénység bántalmazása, és – még ha röviden is – a kártékony működése a hadseregben, az ítéletben viszont mind a Néphadseregbéli tevékenysége („1945-től 1953-ig objektíve hasznos munkát végzett a Népköztársaságunk javára”) mind a legénységgel való bánásmódja („enyhítő körülményt képez (...), hogy vádlott szovjet hadműveleti területről beosztottaitól pénzküldeményt hozott haza és azoknak csomagokat vitt ki”)

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 2-3. (Őrizetbevételi javaslat. 1952. december 27.)

⁷⁰ Ugyanerre a következtésre jut: UNGVÁRY 2015. 258.

⁷¹ „Beismerem továbbá, hogy az alárendelt legénységgel szemben kegyetlenül bántam. Gyakran alkalmaztam kikötést, gúzsbakötést, valamint tetteleg bántalmaztam őket. Ezekkel kapcsolatban nevek-re már nem emlékszem, azonban azt a fasiszta módszert alkalmaztam.” In: ÁBTL 3.1.9. V-111827. 19. (Feljegyzés Csaba/Fittler/László első kihallgatásáról. 1953. január 6.)

⁷² ÁBTL 3.1.9. V-111827. 24. (Kihallgatási terv. Budapest, 1953. január 8.)

⁷³ „Beismerem, hogy a múltbeni fasiszta beállítottságom a felszabadulás utáni időkben is megmaradt. Továbbra is gyűlöltem a Szovjetuniót, angolszász beállítottságú vagyok. Ebből eredően a Néphadseregen belül ellenséges tevékenységet folytattam. A hozzám hasonló beállítottságú és velem szolgálatot teljesítő volt horthysta tisztek előtt rendszeresen tettem ellenséges kijelentéseket, melyekkel becsmértem és rágalmaztam a Szovjetuniót és a népi demokráciát. Állandóan felszínen tartottam a Néphadseregből való elbocsátás kérdését, gyakran hallgattam az imperialista rádiók fasiszta híradásait és azt bizalmas környezetemben terjesztettem. Lealacsonyítólag nyilatkoztam a szovjet fegyverekről, haditudományról és dicsőítettem az angolszász hadsereget.” In: ÁBTL 3.1.9. V-111827. 26. (Feljegyzés Csaba László kihallgatásáról. 1953. január 9.)

A Néphadsereggel kapcsolatos vádak valóságtartalmát valószínűleg egy, a Csaba László által készített feljegyzésből tudhatjuk meg. Ezek szerint a tisztek egymás között tettek kritikus megjegyzéseket a hadsereg fejlesztés hiányosságaira, a politikai iskola feleslegességére, az új szabályzatok félreérthetőségére, a Moszkvában végzett előadók felkészületlenségére stb., illetve valóban egyszer hallgatott amerikai rádiót Csaba. In: ÁBTL 3.1.9. V-111827. 34-46. (Csaba László feljegyzése)

enyhítő körülményként jelenik meg. Az ítéletben Csaba immár nem szadista parancsnokként, hanem „*a mindenkori parancsokat készségesen végrehajtó »csatlós« és »alattvaló« jellemként*” konstituálódott már meg.⁷⁴

Más háborús bűnök miatt indított perekhez képest a vizsgált eljárások narratívája jóval kevésbé próbálja az eseményeket egy általános kontextusba helyezni, nem kíván „történelmet írni”. Különösen érdekes, hogy – még ha végső soron ő is lesz az egyetlen vádlott, akit kivégeznek – a Mészáros Lajos és társai ellen lefolytatott perben a század parancsnoka csupán III. rendű vádlottként jelenik meg. Kifejezetten a „horthysta tiszt” toposzát csupán a Csaba László elleni eljárás esetén találjuk, viszont ennek elemei az ítéletig fokozatosan eltűntek. Abban, hogy az ideológiai befolyásoltság kisebb mérvű volt más perekhez képest, közrejátszhatott az a tény, hogy a perek terheltjei és tanúi sem voltak megfeleltethetők a „Horthy-fasizmus” megkonstruált társadalmi bázisának. A perben résztvevők döntő többsége szegényparaszti származású volt, Csupity Béla és Pécsi József a helyi MKP vezetői voltak, Csaba László a Néphadsereg őrnagya volt, Mádi György fegyőrként, Zugéber Ferenc pedig rendőrként dolgozott.

A perek koncepciójának vizsgálatakor érdemes megvizsgálni azt a kérdést, hogy mennyiben tekintették a holokauszt részének az adott cselekményeket, illetve mennyiben hangsúlyos az áldozatok zsidó származása. Csupity Bélának a szovjet szervek által a magyar szervekhez eljuttatott ítéletében „*szovjet állampolgárokként*” definiálták az áldozatokat. A Csaba László elleni eljárás során az összes vádlott kiemelte az áldozatok zsidó származását, ez az ÁVH jelentésében is megtalálható. A per vádiratában és ítéletében már csak a „*szovjet polgár*”, illetve „*a megszállt szovjet terület lakosai*” megnevezést találhatjuk, a zsidó megnevezéssel nem találkozunk. 1956-os felülvizsgálatkor viszont ismét zsidókként azonosították az áldozatokat.⁷⁵

Az áldozatok zsidó származása vitás kérdésként merült fel a Mészáros István és társai elleni per során. A vádlottak a bírósági tárgyaláson alapvetően két megállapítás ellen védekeztek: az ellen, hogy önként vettek volna részt a tömeggyilkosságokban, illetve, hogy zsidók ellen követték volna el. Tehát a vádlottak súlyosbító körülményként értelmezték azt, hogy a sértettek zsidó származásúak. Ennek kapcsán érdemes idézni a Kisabonyi Vilmos által írt semmisségi kérvényt: „*Különös, hogy a nyomozás mindenképp zsidóellenes*

⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 98. (Budapesti hadbíróóság Hb. VII. 146/1953. ítéletének másolata. 1960. október 3.); Az eljárás során hasonló jegyek fedezhetőek fel egy másik katonatiszt, Takács Gyula pere kapcsán is. Lásd: FÓRIS ÁKOS: *Eljárások a magyar katonák által a Szovjetunió területén elkövetett háborús bűntettek ügyében - esettanulmány. Takács Gyula és társainak ügye. In: Tanulmányok Badacsonyból III. A Fiala Levéltárosok Egyesületének konferenciája., Badacsonytomaj, 2013. július 10–12. Szerk.: KÁNTOR Balázs, MIHALIK Béla Vilmos, ZARNÓCZKI Áron. Budapest, Fiala Levéltárosok Egyesület, 2015. 135-158.*

⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-111827. 88. (Csaba F. László felülvizsgálata. Budapest, 1956. június 22.)

tendenciát igyekezett levezetni az eseményekből és ezért adta a vádlottak és tanúk szájába a partizán szó helyett a »zsidó« kifejezést, holott nemcsak a tanúk és vádlottak főtárgyalási vallomása, de a szakértői megállapítás szerint is az összefogottak között csak ukránok voltak és csupán véletlenül kerülhetett közibük zsidó.⁷⁶ A vádlott által használt „csak” szó alapján megállapítható, hogy Kisabonyi releváns különbséget tételezett fel a zsidó és nem zsidó áldozatok, illetve azok elbírálásai között.

Az ítélet is módosította a korábbi tényállást. A korábbiakkal szemben már nem a holokausztban való részvétel kerül kiemelésre, hanem egy hadijogi kérdésben marasztalja el a vádlottakat, mégpedig, hogy nem tartották be a partizánokra vonatkozó jogszabályokat. Azt nem tudni, hogy a vádlottak panasza, a katonai szakértő – az utólagos történeti kutatások tükrében – helytelen megállapítása miatt változtatták meg a tényállást, vagy esetleg már a kérdés tabusítását érhetjük tetten.

A bizonyítás és az ítékezés

A vádemelés szoros kapcsolatban állt a nyomozást lefolytató szervekkel, mivel a vádemelés kizárólag a bizonyítási anyagokon alapult, a Budapesti Népbüzségtség legfeljebb a sajtóosztályuk anyagával egészítette ki az anyagát, ha egyáltalán volt ilyen.⁷⁷ Az eljárások során két tárgyi bizonyíték említésével találkozunk az iratanyagokban. Dudás Pál letartóztatásakor egy, az 50/I. zászlóalj tisztikarának nevét tartalmazó cigarettatartót foglaltak le,⁷⁸ míg Kisabonyi Vilmos szerint a nyomozó hatóságok megszerezték Kotescher Márton korabeli naplóját,⁷⁹ viszont ennek nyomát nem találni az iratanyagban.

A nyomozás során keletkezett anyagok jelentőségét növelte, hogy a nyomozás során felmerülő nehézségek esetében elutasították az „in dubio mitius” elvét⁸⁰ a bűncselekmények megítélése esetében.⁸¹

A bizonyítási eljárás során a bíróságok – a bűnvádi perrendtartás 324. szakaszának megfelelően – az ún. szabad bizonyítási rendszert alkalmazták, amelynek értelmében a bíróság szabadon, teljesen belátása szerint mérlegel-

⁷⁶ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Kisabonyi Vilmos levele a Szegedi Népbíróságnak); Kiemelés az eredeti szövegben.

⁷⁷ MAJOR ÁKOS: *Népbírászkodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Sajtó alá rendezte: ZINNER Tibor. Budapest, Minerva, 1988. 366.

⁷⁸ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Bűnjeljegyzék. 1948. június 1.)

⁷⁹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Kisabonyi Vilmos levele a Szegedi Népbíróságnak)

⁸⁰ Az az elv, amely a büntetőjogban a jogszabályi bizonytalanság esetén az elkövetőre kedvezőbb értelmezés követelményét, vagyis a hátrányosabb értelmezés tilalmát fogalmazza meg.

⁸¹ DARVAI JÁNOS: *Bizonyítás a népbíróság előtt.* In: *Népbírósági Közlöny*, 2. (1946) 26. sz. 4-5. (a továbbiakban: DARVAI 1946.); Ezt később fenntartotta az ún. szocialista perrendtartás is. In: KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 37. (a továbbiakban: KIRÁLY 2003.)

hette a bizonyítékokat.⁸² Ez nagy teret engedett a bírói döntéshozatalnak, és lehetővé tette a gondosabb mérlegelést, illetve nem titkolt célja volt, hogy az „egy tanú nem tanú” érvet semlegesítsék.⁸³

Bár a politikai rendőrség a vádlottak mellett még mintegy 30 embert hallgatott ki a nyomozás során, a tárgyalásokon jelentéktelen számban vannak jelen.⁸⁴ A tanúk vallomásainak nem volt jelentős szerepe az ítélet meghozatalában, így például a Mészáros Lajos és társai elleni ügy során nem vette figyelembe a tanúvallomásokot a tényálladék megállapításánál. A nyomozási szakasz részletes szabályozásának hiányában a védelem csupán a bírói szakaszban tudott eljárni.⁸⁵ Ebből is kifolyólag a vizsgált eljárások során egy esetben sem adtak helyt azoknak a kéréseknek, melyek új tanúk behozását kívánták az eljárásba.

Szakértői vélemények bevonására csupán a Szegedi Népbíróságon lefolytatott per esetében volt példa. Bálint János százados a megszálló alakulatok tevékenységének körülményeiről, míg dr. Takáts László orvos őrnagy a vádlottak beszámíthatóságának megállapítására írt szakértői véleményt.⁸⁶

*

Csupity Béla esetében kevés információval rendelkezünk azzal kapcsolatban, hogy milyen szempontok játszottak közre az elítélésénél. A szovjet szervek az ítéletnek csupán egy nagyon rövid kivonatát juttatták el a magyar szervekhez,⁸⁷ saját bevallása szerint nem fordították le számára az ítéletet, így pontosan nem tudta, hogy mit tartalmazott az. A magyar dokumentáció alapján nem rendelkezünk arra vonatkozó információkkal, hogy a feljelentésen és a kikényszerített önvallomáson kívül milyen bizonyítékokat használhattak fel a szovjet szervek. Az említett dokumentumokon kívüli bizonyítékokra utal az a tény, hogy Csupity szerint egy mintegy 100 oldalas jegyzőkönyvet kellett aláírnia.⁸⁸ A Csupity által kapott 25 évi javító-nevelő tábort kiróvó büntetés alapvetően a halálbüntetést helyettesítette, amely büntetési tétel általánosnak mondható az 1947 végén lefolytatott zárt tárgyalások esetében.⁸⁹

Mészáros Lajos és társainak ügyében a népbíróság rendes tanácsának július 17-i zárt ülésén vita alakult ki a vádlottak elítélését illetően. Nemes Árpád, a Nemzeti Paraszt Párt által delegált népbíró bizonyítékok hiányában – amely

⁸² SZÜCS JÁNOS: *A bizonyítékok mérlegelése és a népbírák*. In: *Népbírói Közlöny* 2. (1946) 23. sz. 5.; Kifejezetten a kötött bizonyítási eljárás ellen érvel: DARVAI 1946.

⁸³ Erről részletesebben: KÁLMÁN GYÖRGY: *Bizonyítékok hiányában...* In: *Népbírói Közlöny*, 2. (1946) 3. sz. 5.

⁸⁴ A tárgyaláson meghallgatott tanúk száma: Mészáros Lajos és társai: 4; Mádi György és társai ügye: 4; Csaba László ügye: 5 (ebből 2 fő a Néphadseregbeli tevékenységére vonatkozólag).

⁸⁵ KIRÁLY 2003.37.

⁸⁶ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Szakértői vélemény kivonata. 1948. július 21.)

⁸⁷ ÁBTL 3.1.9. V-156811 4. (Feljegyzés Csupity Béláról. 1959. április 16.)

⁸⁸ ÁBTL 3.1.9. V-38933 66-69. (Csupity Béla kihallgatási jegyzőkönyve. 1965. szeptember 30.)

⁸⁹ VARGA 2008. 149–150.

körülmény elsősorban a kikényszerített vallomásokból és az eljárási hibákból adódott – a vádlottak felmentésére szavazott. Érvelése azonban túlmutatott a konkrét eljárás, és társadalmi kérdéssé változtatta. Kijelentette: „*Ezek az egyszerű kis parasztok, kisiparosok, kis tisztviselők, akik legerősebb támaszai lehetnek a mai rendszernek.*” A vizsgálat során feltárt tények esetében a magyar katonák felelősségét akképp kívánta csökkenteni, hogy a németek szerepét növelte. Ezzel szemben Fodor Gyula kisgazdapárti népbíró annak adott hangot, hogy „*a nevezettek kint voltak és kint elkövették azokat a cselekményeket, amelyeket a vádhatóság terükre rótt. Így az ítékezés alapjául és a bűnösség kérdésének megállapításánál a rendőrségi és népügyészégi vallomásokat fogadom el.*” Utóbbi véleményhez csatlakozott a többi népbíró is, így a bűnösség kérdésének megállapításánál a nyomozati vallomásokot fogadták el.⁹⁰

A Szegedi Népbíróság enyhítő körülményként értékelte a vádlottak családos voltát és a „*háborús körülményeket*”, mely utóbbi megállapítás érdekes egy háborús bűnök miatt lefolytatott per esetében. Súlyosbító körülményként elsősorban a vádlottak által elkövetett cselekmények „*kegyetlenségét*” értékelte, míg Szabó Imre esetében azt, „*hogy végeredményben az ő magatartása volt az oka annak, hogy a többi vádlottak a cselekményüket elkövették*”. A vádlottak büntetési tételei nem csak a büntetés hosszát, hanem a büntetés nemét tekintve is különbözőek voltak. A legfőbb különbséget abban találhatjuk, hogy amíg a börtönbüntetésbe beleszámították az előzetes letartóztatásban eltöltött időt, addig a kényszermunka esetében nem tették meg ezt.

Még a másodfokra kerülést megelőzően a politikai rendőrség beavatkozott az igazságszolgáltatás menetébe. Kulincsecs József, Zugéber Ferenc és Turcsányi István börtönbüntetésükből már 9 hónapot letöltöttek, így a bíróság szabadlábra helyezte őket. A szegedi ÁVO szerint viszont szabadon bocsátásuk „*a demokratikus államrend és a köztársaság védelme szempontjából (...) aggályosnak mutatkozik*”, emiatt elrendelte internálásukat.⁹¹

A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) súlyosbította a büntetéseket. A vádlottak családos állapotát sem tartotta enyhítő körülménynek, mivel „*a vádlottak asszonyok és kis gyermekek lemészárlásában vettek részt.*” A NOT a katonai szakértői véleményt teljes egészében figyelmen kívül hagyta, viszont az orvos szakértőit nem, ami Varga Mihályt megmentette a halálbüntetéstől.

A NOT 1948. szeptember 17-i nem nyilvános ülésén Mészáros Lajost, Kisabonyi Vilmost és Szabó Imrét 3:2 arányban kegyelemre méltatlannak találta. Az ülésen a kegyelemre szavazók arra hivatkoztak, hogy a vádlottak

⁹⁰ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Tanácskozási jegyzőkönyv. 1948. július 17.)

⁹¹ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 197., 199. (A szegedi ÁVO Kulincsecs József, Zugéber Ferenc internálásának tárgyában. Szeged, 1948. július 22.); 208. (Tolonclevél. 1948. július 28.)

német parancsnokság alatt parancsra cselekedtek, míg a büntetés végrehajtása mellett az elkövetett tettek kegyetlenségével érveltek.⁹² A halálraítéltek közül viszont csak Szabó Imrét végezték ki,⁹³ a vizsgálati dosszié és a peranyag alapján nem derül ki, hogy milyen körülmények között kapott Mészáros és Kisabonyi kegyelmet.⁹⁴

Dudást a bírósági tárgyalása során – az előző eljárás vallomásait felhasználva – 4 év kényszermunkára ítélték.⁹⁵ Dudás Pál büntetését a NOT 3 év kényszermunkára csökkentette tekintettel arra, hogy a vádlott 1 év 7 hónapot töltött előzetesben, s ez a kényszermunka legrövidebb időtartamába nem számítható be.⁹⁶

Mádi György és társai ügyében a Budapesti Népbíróság bizonyíték hiányában felmentette a vádlottakat.⁹⁷ A nyomozást és a vádemelést a rossz kivitelezés jellemezte. A három vádlott különböző században szolgált, ami miatt ügyük szétválasztása is felmerült. A per során négy tanút hallgattak meg, akik közül három visszavonta a vallomását, egy pedig cáfolta azt, hogy Pécsi önként jelentkezett volna.⁹⁸ A Kecskeméti Népügyészség által benyújtott vádiratra⁹⁹ jellemző, hogy eszerint Csaba László ismeretlen helyen tartózkodik, Szabó Imrét pedig Lászlónak nevezi. Ugyancsak az ügyészi munka hanyagságára vall, hogy bár több államvédelmi jelentésben is felmerül, hogy több bűncselekmény történt, az ügyészség egy 1941 őszén Gajszinban, zsidók és partizánok ellen elkövetett tömeggyilkosság miatt emelt vádat. A vád központi eleme volt, hogy önkéntesként jelentkeztek.¹⁰⁰

Csaba László perében – a fentebb említettek szerint – enyhítő körülményként vették Néphadseregbeli tevékenységét és a legénységgel való bánásmódját, melyet a másodfokú ítélet negligált. Ugyancsak fontos az ítéletek kapcsán az aktualitás kérdése. Amíg Csaba védője azt emelte ki, hogy „*a cselekmény óta 12 év telt, így sokat veszített veszélyességéből*”, az első fokú fórum azt hangsúlyozta ki, hogy a „*háborús bűncselekmények ma is veszélyeztetik a népek együttélését.*” A Csaba László ügyében született ítéletek más-más társa-

⁹² MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyv. 1948. szeptember 17.)

⁹³ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. (Jegyzőkönyv Szabó Imre kivégzéséről. 1948. december 4.)

⁹⁴ *Népszava* 76. (1947.) 269. sz. 4.

⁹⁵ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 229-231. (A Szegedi Népbíróság ítélete. 1949. június 17.)

⁹⁶ MNL CSML XXV. 8. Nb. 138/1948. Cs. B. dosszié 232. (A Népbíróságok Országos Tanácsának ítélete. 1950. február 14.)

⁹⁷ BFL XXV.1.a 4100/1948. 122. (Budapesti Népbíróság 4100/1948. sz. ítélete. 1949. március 24.)

⁹⁸ BLF XXV.1.a 4100/1948. 108–111. (Tanácskozási jegyzőkönyv. Budapest, 1949. február 7.)

⁹⁹ Ezt a vádiratot a Budapesti Népügyészség is fenntartotta. In: BFL XXV.1.a 4100/1948 204. (A Budapesti Népügyészség levele a Budapesti Népbíróságnak. 1948. november 16.)

¹⁰⁰ BFL XXV.2.b 7477/1948. 3. (Vádirat. 1948. október 13.)

dalmi funkcióval ruházzák fel a büntetést. Amíg az elsőfokú ítélet célját abban fogalmazta meg, hogy „*a kiszabott büntetéssel a vádlottat át lehet nevelni a dolgozó társadalom tagjává*”, addig a másodfok szerint a „*dolgozó nép érdekeinek védelmét*” elsősorban a vádlottnak a társadalomból való tartós kirekesztése szolgálta.

Az összes eljárás esetében azt láthatjuk, hogy a fellebbviteli bíróság súlyosbította a büntetési tételeket. A súlyosbítás során elsősorban nem a perek tényálladékát módosították, hanem az enyhítő körülményeket negligálták. Több esetben azt is felfedezhetjük – elsősorban a Csaba László elleni hadbíró-sági eljárás során –, hogy a másodfokú fórum ítélete szinte teljes egészében magáévá teszi az ügyészég érvrendszerét.

Összegzés

Tanulmányomban az 50/I. zászlóalj tagjai elleni büntetőeljárásokat vizsgáltam meg. A négy eljárás bemutatásának önmagán túlmutató célja, hogy a magyar katonákkal szemben a háború utáni felelősségre vonási eljárások megítélését – egy esettanulmány keretében – árnyaljam és feltárjam a nyomozó hatóságok és az igazságszolgáltatás motivációit.

Az utóbbi évtizedekben született, a háború utáni felelősségre vonásról szóló történeti irodalom a nyomozati és igazságszolgáltatási szervek működését elsősorban az országos vagy helyi hatalmi küzdelmekben játszott szerepük alapján jellemezte, miközben kevésbé foglalkozott e szervek, mint apparátus működésével. A vizsgált perekben az eljárásokat elsősorban nem a hatalmi harcokba való bekapcsolódás jellemezte – még ha az ellenségkép kijelölése, a megkonstruált vallomások nyelvezete magán is hordja a kor bélyegét –, hanem a nyomozó hatóságok teljesítménykényszere az igazságszolgáltatás, a politikai hatalom és a társadalom felé. Miközben több alkalommal is megvolt az arra vonatkozó akarat, hogy a bűncselekmények egészét feltárják az összes bűnös és szemtanú bevonásával, ezt a törekvést felülírta azon elvárás, hogy az adott bűncselekményekhez minél hamarabb sikerüljön elkövetőket rendelni. Más háborús bűnösökkel szembeni perekhez hasonlóan a bizonyítékok gyűjtésénél is fontosabb szempontként szerepelt, hogy meglegyen a vádlottak elítéléséhez elégséges bizonyíték, minthogy feltárják az ügyre vonatkozó összes bizonyítékot. Nem tarthatjuk véletlennek, hogy a legteljesebb nyomozásra a Gajszin környéki tömeggyilkosságokkal kapcsolatban került sor 1947 szeptember-novemberében, amikor a nyomozati szerveknek még nem volt arra vonatkozó szilárd koncepciójuk, hogy kiket akarnak felelősségre vonni.

Felsejlenek olyan bűncselekmények, amelyeket vizsgálhatott volna a politikai rendőrség. Nem fordítottak figyelmet azokra a vallomásokra, amelyek a

többszöri partizánvadászatokkal foglalkoztak.¹⁰¹ A Bukiban történtek tükrében valószínűsíthető, hogy ezen partizánvadászatok célja elsősorban az erdőbe menekült zsidók összegyűjtése lehetett. 1942 tavaszán – Pákh Miklós magyarországi tartózkodása alatt – Danek István százados egy vonatgázolás miatt 15-25 civilt lefogott, akiket megveretett, majd átadott a németeknek.¹⁰² Ugyancsak vizsgálat tárgya lehetett volna az 50/I. zászlóalj hadifogolyőrző tevékenysége is.

Azon tények tükrében, hogy a lehetséges vádlottak egy része elesett a háborúban, egy másik hányada szovjet hadifogságban volt, illetve hogy – Dudás Pál példáján látva – a korabeli politikai rendőrség komoly szakmai hiányosságoktól szenvedett, kétséges, hogy egy teljes körű vizsgálatra képesek lettek volna az adott bűncselekmény-sorozattal kapcsolatban. Így ebben a perfolyamban – szemben a 49/II. zászlóaljnak ugyancsak a gajszini tömeggyilkosságokkal kapcsolatos perével – fel sem merült a felettes parancsnokok, adott esetben a 37. gyalogezred és a 121. gyalogdandár parancsnokának felelősségre vonása,¹⁰³ miközben nekik tudniuk kellett ezekről az akciókról.

A vizsgált perekkel kapcsolatban több kérdés is további kutatást igényel. A jövőbeni kutatás feladata a meglévő töredékes magyarországi iratokon túl a Csupity Béla elleni szovjet hadbírószági eljárás feltárása, illetve az NOT által meghozott halálos ítéletekkel kapcsolatos kegyelmi eljárások vizsgálata. A politikai rendőrség iratanyagának további feldolgozása adhat talán választ arra, hogy miért késett több mint 5 évet Csaba László bíróság elé állítása, Pákh Miklós pedig hogyan kerülhette el a felelősségre vonást.¹⁰⁴

¹⁰¹ BFL XXV.1.a 4100/1948 45. (Fekete József tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1947. november 5.)

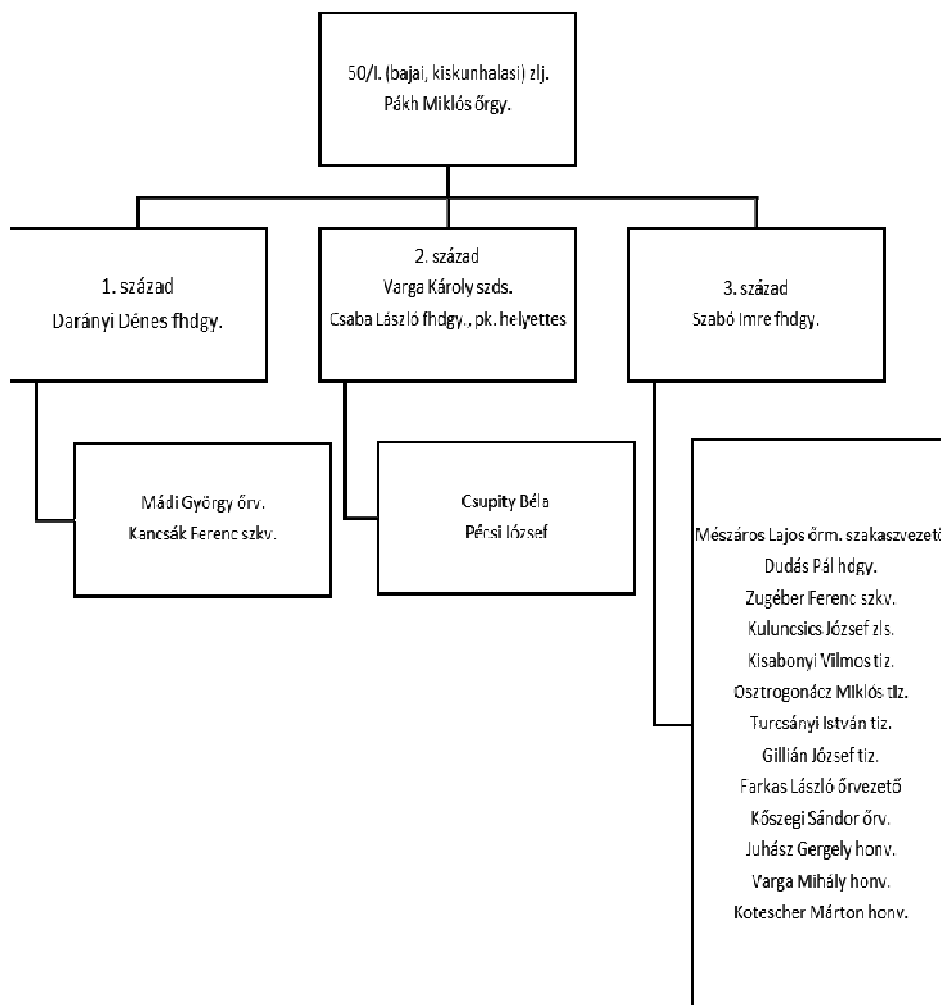
¹⁰² Lásd például: BFL XXV.1.a 4100/1948 18-19. (Kovács István tanúvallomási jegyzőkönyv. Kiskunhalas, 1947. november 6.) 25. (Szabó László tanúvallomási jegyzőkönyv. 1947. november 6.) Vö. UNGVÁRY 2015. 213.

¹⁰³ Ebben közrejátszhatott, hogy amíg a 49/II. zászlóalj parancsnoka, Pápa Nándor kérte – a per ideje alatt még szovjet hadifogságban lévő – Pápay Alajos és Tarnay Béla meghallgatását, hasonló kérés itt csak Pákh Miklós személyére vonatkozólag fogalmazódott meg.

¹⁰⁴ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának adatbázisában jelenleg nincs rekordja Pákh Miklósnak.

Melléklet

Az 50/I. zászlóalj

Perek és ítéletek

(1) Csupity Béla

	Szovjet Katonai Bíróság 1948. január
Csupity Béla	25 év kényszermunka

(2) Mészáros Lajos és társai

	Szegedi Népbíróság 138./1948. 1948. július 17.	Népbíróságok Országos Tanácsa V. 2325/1948. 1948. szeptember 17.
I. Mészáros Lajos	halál	halál (kegyelemből életfogytiglan)
II. Kisabonyi Vilmos	életfogytig tartó kényszermunka	halál (kegyelemből életfogytiglan)
III. Szabó Imre	15 év kényszermunka	halál (kivégezve 1948. december 4-én)
IV. Juhász Gergely	4 év kényszermunka	9 év kényszermunka
V. Varga Mihály	6 év kényszermunka	életfogytiglani fegyház
VI. Kuluncsics József	2 év börtön	10 év kényszermunka
VII. Osztrogonác Miklós	3 év kényszermunka	9 év kényszermunka
VIII. Kőszegi Sándor	5 év kényszermunka	8 év kényszermunka
IX. Turcsányi István	1 év börtön	3 év kényszermunka
X. Zugéber Ferenc	1 év börtön	3 év kényszermunka
XI. Farkas László	felment	felment
XII. Gillián József	felment	felment

XIII. Kotescher Márton	felment	felment
XIV. Dudás Pál	felment	új eljárás kírása
	Szegedi Népbíróság 138/1948/52 1949. június 17.	Népbíróságok Országos Tanácsa II. 2932/1949/57 1950. február 14.
Dudás Pál	4 év kényszermunka	3 év kényszermunka

(3) Mádi György és társai

	Budapesti Népbíróság 4100/1948. 1949. március 24.
Mádi György	felment
Kancsák Ferenc	felment
Pécsi József	felment

(4) Csaba László

	Budapesti Hadbíróóság VIII.146/1953. 1953. március 11.	Katonai Felsőbíróóság 212/1953 1953. május 28.
Csaba László	8 év börtön	15 év börtön